

УДК 711.01

Яценко В. О.

*кандидат архітектури,
професор кафедри ландшафтної архітектури
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

ПРОЛЕГОМЕН¹ ПЕРСПЕКТИВ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ГРУПОВИХ ФОРМ РОЗСЕЛЕННЯ

Анотація: в статті розглянуто процес містобудівної діяльності в сфері формування поняття «групова система розселення» та трансформування його на сучасні умови адміністративної реформи та організації територіальних громад як групових форм розселення локального рівня.

Ключові слова: групова система розселення, адміністративна реформа, містобудування, економіка, територіальна діяльність.

«... вигадувати нові слова там, де в мові не бракує термінів для цих понять, - це дитяче прагнення виокремитися з натовпу якщо не певними та правильними латками на старій свиті»

Кант І. [1]

Нова державна регіональна політика полягає в створенні умов для соціально-економічного розвитку регіонів, спрямованого на підвищення рівня життя населення та забезпечення гарантованих державою соціальних стандартів. В контексті такої політики одним з головних питань є фактор сталого цільового землекористання, формування та розвитку земельних відносин між всіма суб'єктами господарювання. В даному випадку потрібно було б запропонувати методологічну парадигму орієнтовану на систему організації, управління та життєдіяльності нових моделей і механізмів процесу розвитку, територіальних громад, як групових форм розселення локального рівня.

Саме створення стратегії нової форми використання земельних ресурсів та нова форма управління ними здатна забезпечити системну співпрацю всіх суб'єктів господарювання.

Розглядаючи процес формування територіальних громад як мережі групових форм розселення можна описати висловом знаменитого фізика

¹ Прологомен – від грецького слова «кажу задалегідь» або передбачаю на підставі відомих речей, які будуть розглядатись в подальшому.

Е.Шредінгера: «З одного боку, не можна не визнати, а з іншого – як все це розуміти?»

Щоправда в політичних розміркуваннях не має недоліку в сенсах, значеннях, розуміннях в цілому. Свідченням цього є ряд законів, постанов на різних рівнях уже на протязі багатьох років. І потрібно зазначити на сьогодні отримано важливі результати. Водночас ці результати носять більш штучний характер ніж результат багатофакторного аналізу. А саме головне, що існуючі результати ще не містять відповідних даних для визначення теоретичної форми, розуміння складного процесу реформування існуючої мережі групових форм розселення, як ідея залишається аморфною, інтуїтивною без врахування значного об'єму особливостей. Процес реформування системи має поєднати суб'єкт територіальний з суб'єктом користувачем.

Саме користувач як експерт майбутньої сфери діяльності має оцінити пропозиції ряду фахівців і прийняти відповідне сприятливе для нього, економічно вигідне рішення, а не погодитись з результатами не завжди професійно розроблених та сумнівного характеру постанов.

Виникла потреба спеціальної оцінки знань, які розробляються фахівцями стосовно відповідних ситуацій інформативного, управлінського та професійного характеру. В розвинутих країнах функції таких фахівців виконують «найдосвідченіші вчені», діяльність яких передбачає заздалегідь наслідки наукової діяльності в економічному, соціальному, екологічному плані розвитку групових форм розселення.

Розглядаючи нинішню ситуацію змін адміністративного устрою можна провести паралель з думкою В.Вернадського, який ще в 1922 році наводив свої бачення результатів нової науки – атомної енергетики: «Недалеким той час, коли людина отримає в свої руки атомну енергію, таке джерело сили яке дасть йому можливість будувати своє життя, як вона захоче...» Чи зуміє людина скористуватися цією силою, спрямувати її на добро, а не на самознищення? Чи дозріла вона до вміння використовувати ту силу, яку з необхідністю повинна дати йому наука?

Вчені не повинні заплющувати очі на можливі наслідки їх наукової роботи, наукового прогресу. Вони повинні себе відчувати винними за всі наслідки їх відкриттів. Вони повинні пов'язувати свою роботу з ліпшою організацією всього людства». [2] Саме такі роздуми виникають коли заглиблюєшся в складну ситуацію покvapливого процесу без глибоких наукових обґрунтувань, без чіткого розуміння ризиків та негараздів, які можуть виникнути в процесі як організації територіальних громад так і взаємодії населених пунктів в новій формі співіснування – мережі групових форм розселення. Саме мережі, як сьогодні, закладено в стратегію, а не систему, в

основі якої, як правило, лежить головуючий фактор. Таким фактором вважався економічний шлях розвитку, економічний взаємозв'язок елементів які утворюють систему. Сьогодні таким фактором є політичний, який в недостатній мірі має інформативне, професійне та економічне обґрунтування, що може призвести до розбалансованості народногосподарчого комплексу держави взагалі, який сьогодні і є основою формування системності розселення. Проте існує необхідність забезпечити цілісність систем котрі створюються, спадковість історичних процесів проектування та інтеграцію розрізнених знань. Багатопредметність та багатомодельність нових групових систем, що функціонують в умовах політичних змін та правил взаємодії потребує створення нової концепції яка могла б об'єднати різні теоретичні знання для її реалізації.

Як пропозиція мала б бути концепція поєднання інформації, управління та навчання майбутнього процесу.

Саме процес навчання вбачається головним тріади, навчання не як отримання знань, які надаються в шкільні та інститутські роки, а як процес діяльності. Сьогодні знання не повинні бути константою, вони повинні змінюватись відносно життєдіяльності людини. «Процес призвів до того, що навіть отримана вища освіта не може бути гарантом на весь період діяльності – треба, буває, декілька разів перенавчатись, або бути на рівні вимог сучасності». [3] Автор зазначає, що процес навчання має характер постійного перенавчання відносно діяльності суб'єкта.

Саме ця складова залишилася поза сферою змін, які проходять в країні в політичній, адміністративній та територіальній діяльності.

Втрати та недоліки інформативної складової, відсутність системи навчання відносно стратегії змін та абстрактні розуміння системи управління існуючими адміністраціями створює багатовекторність шляхів, не уявляючи складність досягнення кінцевого результату.

Руйнація сформованої системи розселення з намірами її покращення потребує значних знань різних сфер суспільної діяльності.

Нова концепція територіальних змін це, по-перше, особлива форма системних знань, перспективного мислення, уміння вмережувати знання в процес перетворень, поєднуючи історію, культуру, економіку, екологію, традиції, етніку і т.д. в розумінні кінцевого результату.

Сьогодні більше говориться про самі територіальні громади і дуже мало про особливості створення її, механічне визначення меж і відсутність відомостей про предмет подальшого розвитку.

Беззаперечним залишається сам принцип організації територіальних громад, як групових форм розселення на локальному або базовому рівні. Саме

мережа групових форм розселення може стати на заваді непродуманих шляхів урбанізації територій.

Групові системи розселення які в існуючій термінології отримали назву локальні системи розселення стали предметом ряду спеціалістів різних сфер досліджень, таких як географія, економіка, містобудування, соціологія. Спробуємо проаналізувати процес формування даного поняття з метою саме заздалегідь побачити всі можливі переваги та ризики процесу формування групових форм розселення на локальному рівні в основі яких закладено поняття територіальної громади як форми процесу, системи, майбутнього розселення.

Тісні взаємозв'язки, що виникають при групових формах розселення дозволяють розглядати ці форми як особливі територіальні системи розселення, які отримали назву «локальні системи розселення». [4]

Структуру локальних систем розселення утворюють поселення – міста, селища, села, а також територіальні зв'язки і відносини між ними, що формують сферу щоденної діяльності людей: робота-побут-відпочинок. Головними зв'язками являються трудові і культурно-побутові зв'язки. Зв'язки і відносини в локальних системах розселення побудовані на ієрархії і ідеальною системою є та в якій значно виділяється місто-центр системи.

Характерним признаком локальної системи В.Г. Давидович в 1967 році [6, 7] запропонував рахувати інтенсивні пасажиропотоки між населеними пунктами. Критерієм достатньої стабільності систематичного пасажирообміну в середині системи мінімум 10 поїздок в місто-центр в рік на одного жителя при двох часовій транспортній доступності.

Ізохрону двохгодинної доступності міста-центра було запропоновано рахувати умовними межами локальних систем розселення. Авторами пропозиції стали Е.Лейзерович і Н.Наймарк в 1970 році. [5]

Однією з пропозицій була не двохгодинна доступність, а 2,5 (автор А.П.Бурьян в 1973 р.), для крупних міст відстань збільшувалась до трьох годин (Тимчук 1974 р.). [8, 9]

Аналізуючи пропозиції спеціалістів в сфері містобудування, географії, економіки було прийнято відстань граничних значень умовних радіусів впливу міст-центрів: з населення від 50 до 100 тис. жителів – 40 км; з населенням від 100 до 500 тис. жителів – 60 км; з населенням від 500 до 1 млн. жителів – 80 км; з населенням від 1 млн. до 2 млн. – 100 км; більше 2 млн. жителів – 120 км.

Як результат була запропонована на базі локальних систем розселення планово формувати групові системи населених міст (ГСНМ).

По задуму спеціалістів ГСНМ мали забезпечити вирівнювання можливостей задоволення потреб міського і сільського населення в сфері праці, побуту, культури і освіти, відпочинку незалежно від місця проживання. ГСНМ

– форма розселення яку планувалось еволюційним шляхом здійснити в майбутньому як більш досконалу систему, за агломерацію поселень.

Умовою для формування групових систем населених міст була наявність міста з населенням 50 тис. жителів і більше, а слабо заселених 20 тис.

ГСНМ за визначенням мали включати групи міських і сільських поселень різної величини, господарчого профілю об'єднані тісними територіальними, виробничими, трудовими, соціально-культурними і побутовими зв'язками, загальною виробничою, транспортною, інженерною і соціальною інфраструктурою, місцями праці, мережами обслуговування і містами масового відпочинку.

Так в Генеральній схемі розселення на території СРСР розробленій в ЦНІП містобудування було виділено 468 потенціальних ГСНМ, які займали 1/5 частину території, 200 з яких були віднесені до категорії розвинутих, 100 менш розвинутих, 120 – до систем, що формуються і 50 – можливих.

Ще в 1970 році було відмічено, що за своїми територіальними параметрами локальні системи розселення є хорошою основою для формування економічних мікрорайонів – внутріобласних (внутрікраєвих, внутріреспубліканських) територіальних утворень, в межах яких територіальної системи розселення розвивається своя виробнича територіальна система, своя територіальна інфраструктура. [10]

Виникла проблема, яким чином запропонована система розселення взаємодіє з існуючою системою економічного районування. Економічне районування це системи в яких елементами структури можуть бути одночасно виробництво і управління, розселення і інфраструктура.

Відмінність ГСНМ була в тому, що вони були результатом концентрації людської діяльності (праця, відпочинок, обслуговування), яка базувалась на системі економічного районування.

Системам розселення притаманна своя ієрархія. Початком розробки такої ієрархії в СРСР було розпочато дослідженнями по Литві, результатом якого було виділено в республіці три рівні систем розселення. [11]

Незабаром було сформульоване поняття про Всесоюзну єдину систему розселення. [12]

В ході розробки Генеральної схеми розселення на території СРСР запропонована ієрархія систем розселення до якої входили загальносоюзний, регіональний і локально-груповий рівні. [13]

Регіональні особливості розселення на території України обумовили деяку специфіку визначення меж ГСНМ.

Густа мережа міст, які були визначені потенційними центрами взаємопов'язаних груп населених місць вимагала методичних шляхів визначити

можливі центри та знайти правильний шлях розмежування територій. Густа мережа міст претендентів дала сильний поштовх до суцільної урбанізації в деяких регіонах та розвитку агломераційних процесів.

Суттєвою особливістю формування ГСНМ в Україні за твердженням І.О.Фоміна став процес агломерування міських поселень. [14] В той же час формування систем населених міст в інтенсивно освоєних районах рішення значення має інформація вихідного стану міських агломерацій, які створили проблемну ситуацію. Саме ця ієрархія в основному визначає практичне планувальне перетворення міських агломерацій в ГСНМ. Велике значення автор приділяє міжселенним зв'язкам, які дають можливість визначити реальний рівень системної інтеграції населених місць. Ще на початку 80-х років ХХ ст. груповим формам розселення приділялось важливе значення. ГСНМ повинні були стати масовим об'єктом проектування, а само формування їх – це результат господарчої діяльності і містобудівного освоєння територій.

Сьогодні при зміні адміністративної системи управління, а саме поява нового суб'єкта управління і господарювання (територіальна громада), групова форма розселення локального рівня має поєднати господарчу діяльність, містобудівне освоєння територій і систему горизонтального управління в поєднанні з вертикаллю влади.

Для здійснення цього процесу потрібна не тільки законодавча, а і нормативна, науково-методична, проектно-організаційна цільова програма на основі принципів комплексного управління розвитком територій і систем населених місць. Потрібно визначити етапи перспективного формування та можливостей для комплексної взаємодії всіх елементів ГСНМ, що стане відправною крапкою для розробки такої програми – програми здатної передбачати на підставі відомих речей майбутній шлях розвитку – пролегомен.

Список літератури

1. Кант И. Критика способности суждения // Кант И. Соч. в 6-ти т. – М. 1966. т.5.
2. Вернадский В.И. Научная мысль, как планетарное явление. – М., 1991 р.
3. Рижко В.А. Неоконцептологія. Монографія / В.А.Рижко. – К.: Логос, 2016. – 604 с.
4. Динамика расселения в СССР. Вопросы географии. Сб. 12. – М.: «Мысль», 1986 г.
5. Лайзерович Е.Е., Наймарк М.И. Локальные системы расселения их типология и моделирование. – В сб.: Районная планировка и проблемы расселения, вып. 2. Киев 1970.

6. Давидович В.Г. Закономерности взаимосвязанного расселения в локальной группе городов, поселков и сел. – В сб.: Материалы Московского филиала Географического общества СССР. География населения, вып. 2. М. 1968а, с. 11-15.
7. Давидович В.Г. Территориальные системы расселения в СССР. В сб.: научные проблемы географии населения. М., 1967а, с. 71-86.
8. Тимчук Н.Ф. Методы экономического обоснования развития городов и районов. Киев, 1974.
9. Бурьян А.П. Деммитация городских агломераций (на примере Челябинской агломерации). – Уч. зап. Пермского гос. ун-та. №311, 1973.
10. Лайзарович Е.Е. Опыт экономического микрорайонирования для целей районной планировки. – Вопросы географии. Сб. 108. М., 1978.
11. Шешельгис К.К. Единая система расселения на территории Литовской ССР. – Автореф. докт. дис. Минск, 1967.
12. Ходжаев Д.Г., Хорев Б.С. Концепция единой системы расселения и планировочное регулирование роста городов в СССР. – В сб.: Проблемы урбанизации в СССР. М., 1971.
13. Кочетков А.В., Листенгурт Ф.М. Генеральная схема расселения на территории СССР: цели, проблемы, решения. – Изд. АН СССР, сер. геогр., 1976, №5.
14. Фомин И.А. Формирование групповых систем населенных мест в УССР. Сб. науч. трудов ЦНИИП градостроительства. – М., 1982.

Аннотация

В статье рассмотрено процесс градостроительной деятельности в сфере формирования понятий «групповая система расселения», трансформирование его на современные условия административной реформы и организации территориальных обществ как групповых форм расселения локального уровня.

Ключевые слова: групповая система расселения, административная реформа, градостроительство, экономика, территориальная деятельность.

Abstract

In the article the process of urban development in the fields of the concept of "group settlement system" and transform it to modern conditions of administrative reform and local communities as resettlement group forms a local level.

Keywords: group settlement system, administrative reform, urban planning, economics and territorial activities.